
**A Review of Baital Pachisi Sanskrit and its Two Persian Versions,
Tohfat ol-Majales and Bital Ajam**

Roghayyeh Ajami; Ph.D Candidate, Islamic Azad University of
Aliabad Katoul

Maliheh Mahdavi; Assistant Professor, Islamic Azad University of
Aliabad Katoul*

Masoud Mahdian; Assistant Professor, Islamic Azad University of
Aliabad Katoul

---

1. Introduction

The history of Baital Pachisi Sanskrit goes back to ancient India and even to the Pahlavi language era. This book is the ninth part of the twelfth book of the Hindu antiquity, Kata Sarit Sagara, compiled in the 11th century by Somadua at the request of Suryabati, Queen of Kashmir, to entertain her granddaughter. Kata Sarit Sagara is a summary of Varihat Kata, a sixth-century AD poem by Gonadieh. To compose this poem, Gonadieh used the language of Paisachi which originates in the Pahlavi language. Baital stories were first translated into Persian by Mullah Ahmad in the years (823/875 - 1420/1470). Tohfatol-Majales and Baital Ajam are two Persian translations of this work, the first of which was translated by Raj Karn in 1103 AH and the second by Madhu Kishan before 1245 AH. The introduction of this ancient work and its Persian translations is important, as they are representatives of Persian translations of Sanskrit works and examples of fiction prose style of the twelfth and thirteenth centuries AH. Baital Pachisi is one of the works related to the classical literature of ancient India, which, in addition to its twenty-five legendary and folk stories, has many deep moral and philosophical concepts; however, this work and its Persian translations, as representatives of the Persian translations of Sanskrit works, have remained unknown and they have

---

* Corresponding author.

E-mail: Ma.mahdavi2@yahoo.com.

Date received: 06/08/2022

DOI: 10.22103/JLL.2023.20040.3019

Date accepted: 28/01/2023

---

not been mentioned even among the list of Persian manuscripts. For this reason, the present study tries to find out the ancient background of the work, the main authors, the subject of the stories, the connection between the Paishachi language and the Pahlavi language, the time of the arrival of these stories in Europe. The translations and the Persian versions are examined as well.

2. Methodology

This article is done by using a descriptive-analytical method. Data was collected by using library resources. While examining the original sources, the authors studied the works on Baital Pachisi.

3. Discussion

One of the translations of Baital Pachisi is a book called "Baital Ajam". This book was translated into Persian before the year (1828-29 AD / 1245 AH) by Maharaja Madhu Kishan, son of Raja Raj Kishan Bahadur, son of Maharaja Nib Kishan Bahadur; due to his untimely death, however, the translation was continued by his younger brother, Indra Kishan Bahadur. Due to his skill in Persian language, Indra Kishan added an introduction and three other stories to it and finally finished it in 1840-41 AD / 1256 AH. In the current edition of Bital Ajam used in this research, it is mentioned, in the history section, that this translation was made between the years (1245-1256), and due to the diligence and correction of Ghazi Sheikh Zafar Hossein Anwar Puri, it was printed in the year 1247 AH in the "Dar al-Amara" of Calcutta, by Muhammadan printing press. In terms of appearance, this manuscript has 330 pages and the pages are numbered. Six of its pages (pages 3-8) are missing. Each page has 16 lines, but in many pages, the final lines and some words are omitted. The book has 25 stories. The first story is the preface of the book. At the end of the book, a typo is attached, which is not free of mistakes. Anecdotes are full of readable legends about kings and women. In these stories, the kings are, more than anything else, obsessed with the beauty and cunningness of women, who, generally, in this book, do not have a positive position and are often obsessed with relationships with men who are treacherous and unfaithful. In terms of literary features, figures of speech are used more than normal in this book, especially such figures as simile, metaphor, irony,

---

comparison of adjectives, and the sequence of addition. The use of these arrays reaches its peak at the beginning of each story. In the linguistic realm, the use of Arabic words and terms and the phonological process of Abdal is remarkable.

4. Conclusion

Baital Pachisi is a Sanskrit work and has twenty-five stories, all of which narrated by a Baital (demon or dead body). This work is rooted in ancient Indian beliefs, and its legendary and seemingly folk stories express deep philosophical and moral concepts about mortal human life.

Richard Burton has attributed Baital Pachisi to Bhavabhuti, an Indian sage of the 8th century AD, but the historical background of this work shows that it has its roots in the ancient Indian stories, "Katha Sarit Sagara" and "Brhat Katha". Burton's statement, therefore, needs to be investigated in another research. Baital Pachisi is actually the ninth part of the twelfth book of "Katha Sarit Sagara", but it is not clear who basically separated these twenty-five stories from the collection of "Katha Sarit Sagara" and called it "Baital Pachisi".

The "Katha Sarit Sagara" itself consists of eighteen books and one hundred and twenty-four chapters, composed in the 11th century AD by Somadeva at the request of Suryavati, the queen of Kashmir, for the entertainment of her grandson, Harsha Deva and it is a summary of a more ancient work called "Brhat Katha" or "Vrihat Katha". Composed in the 6th century AD and in seven hundred thousand lines by a Brahmin named Gunadhya, Vrihat Katha was presented to King Peratishtana; the king, however, rejected it, and Gunadhya wrote all its lines, except for one hundred thousand. He has burned the bit. In Katha Sarit Sagara, Somadeva interpreted Gunadhya language as "the language of Paishachi or the language of demons", which shows that it was probably Pahlavi language and had become extinct and unusable before Katha Sarit Sagara, the Ajenna language. In the article "The home of Paishachi", Stephen Kenno has examined different views of grammarians and linguists about the Aryan and non-Aryan origin of the Paishachi dialect. The study of this work and the proof of the Aryan origin of this dialect need further research. Katha Sarit Sagara's stories were introduced to the West almost at the same time as their collection and inspired European short stories and

epic legends; its "Five Verse Tales of a Demon" (Baital Pachisi), especially, was very well-received and translated into English, German, French, Greek, Italian, etc.

The twenty-five stories of Baital Pachisi, together with other stories of the Katha Sarit Sagara collection, were translated into Persian during the time of Sultan Zainul Abidin Kashmiri (823 AH/875 AH-1420/1470 AH) by Molla Ahmad under the title "Darya-ye- Asmar" or "Behar al-Asmar"; probably this translation was lost, and later, Mostafa bin Khaleghdad Abbasi and Molla Abd al-Qadir Badooni took the effort to translate the stories of Katha Sarit Sagara into Persian.

Keywords: Baital Pachisi, Sanskrit, Kata Sarit Sagara, Barat Kata, Persian manuscripts, Baital Pachisi, Tohfath-ol-Majales, Baital Ajam.

References [In Persian]:

Mirza Khan, F. M. (1975). *Tohfehe Hend*. By Noorol Hasan Ansari. Khajeh Varamin Printing House: Bonyad Farhang Iran.

Naghavi, Sh. (1971). Mozaffar Bakhtiar's bibliography; some translations of Sanskrit works into Persian. *Collection of Islamic Studies Articles*, 12, 163-179.

References [In Indian]:

Kishan, M. M., & Kishan, I. B. (?). *Bital Ajam*. Calcutta: Matba Mohammadi.

Kern, R. (1883). *Tohfath Al- Majales*.

References [In Urdu]:

Vela, M. A. (1965). *Classical literature of Urdu Bital Pechisi. Introduction and correction of Gohar Noshahi*. Lahore: Majles Tarraghi Adab.

References [In English]:

Brown, E. J., Adams, T. (1922). *Complete List of Mohammadi Manuscripts*, London: Cambridge University Press.

Burton, R. (1870). *Vickram and the Vampire*, London: McCann Press

Brockhans, H. (1840). Hindu Fiction, British and Foreign Review, *European Quarterly Journal*, 16(4), 224-274.

Ghasemi, S. H. (2014). *Descriptive Catalogue of Persian Translations of Indian Works*, New Delhi: National Mission for Manuscripts.

Konow, S. (1910). The home of Paisachi, *Journal of The East German Association*, 18(2), 95-125.

Towny, C.H. (1926). *Translation of Katha Sarit Sagara from Somadua or the Ocean of Storytelling*, London: Cambridge University Press.

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال ۲۵، دوره جدید، شماره ۵۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

بررسی «بیتال پچیسی» سنسکریت و دو نسخه فارسی آن: «تحفه المجالس» و
«بیتال عجم»
(علمی - پژوهشی) *

رقبه عجمی^۱، دکتر ملیحه مهدوی^۲، دکتر مسعود مهدیان^۳

چکیده

متن حاضر، بررسی کتاب بیتال پچیسی سنسکریت و شناسایی دو مورد از نسخه‌های گمنام فارسی آن است. این پژوهش، با بررسی فهرست نسخ و مقدمه ترجمه‌های اردو و انگلیسی اثر و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، علاوه بر بررسی پیشینه باستانی، به معرفی دو نسخه فارسی از آن دست یافته است. پیشینه بیتال پچیسی سنسکریت به هند باستان و حتی زبان پهلوی می‌رسد. این کتاب، بخش نهم از کتاب دوازدهم اثر باستانی هندو، کاتا ساریت ساگارا است که در قرن یازدهم میلادی به وسیله سومادوا، به درخواست سوریاباتی، ملکه کشمیر، برای سرگرمی نوه‌اش گردآوری شده است. کاتا ساریت ساگارا، خلاصه شده و ریخت کاتا، سروده گونادیه و به زبان پائیساجی است که منشأ آن به زبان پهلوی می‌رسد. معرفی این اثر باستانی و ترجمه‌های فارسی آن، به عنوان نمایندگان ترجمه‌های فارسی آثار سنسکریت و نمونه‌های سبک نثر داستانی قرن دوازدهم و سیزدهم هجری دارای اهمیت است.

واژه‌های کلیدی: بیتال پچیسی سنسکریت، کاتا ساریت ساگارا، برات کاتا، تحفه المجالس، بیتال عجم.

* تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۰۸

۱- دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علی آباد کتول، علی آباد کتول، ایران.

۲- استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: Ma.mahdavi2@yahoo.com.

۳- استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علی آباد کتول، علی آباد کتول، ایران.

DOI: 10.22103/JLL.2023.20040.3019

۱- مقدمه

سیطره درازمدت مغولان در ایران و ویرانه‌های ناشی از آن در همه زمین‌ها و در ادامه آن، بی‌مهری شاهان صفوی به شاعران و زبان‌فارسی در قرن‌های یازدهم و دوازدهم از یک سو و ادب‌گرایی و فارسی‌دوستی سلاطین هندی از سوی دیگر، باعث رونق و بالندگی زبان فارسی در شبه‌قاره و تأثیر متقابل فرهنگ ایرانی و هندی گردید. به گونه‌ای که به فرمان سلاطین ادب‌دوست هندی، بسیاری از شاهکارهای ادبی زبان‌های گوناگون از جمله سنسکریت به زبان فارسی ترجمه گردید اما متأسفانه، برخی از این ترجمه‌های ارزشمند، همچنان، طی قرون متمادی از کتابخانه‌های شبه‌قاره خارج نشده‌اند و نه تنها در معرض خطر نابودی قرار گرفته بلکه حتی در فهرست نویسی‌های نسخ نیز گمنام مانده‌اند. یکی از این شاهکارها، ترجمه‌های فارسی بیتال پچسی^(۱) است. بیتال پچسی، بیست و پنج داستان افسانه‌ای بسیار کهن هندی است که به وسیله یک بیتال (جسد مرده) روایت می‌شود. این اثر، پیشینه‌ای باستانی دارد و با نام‌های متفاوت به فارسی ترجمه شده‌است. در این مقاله، سعی شده است ضمن معرفی پیشینه باستانی و پهلوی این اثر، ترجمه‌های فارسی آن معرفی گردد.

۱-۱- بیان مسئله

مسئله اصلی در این میان، بررسی این موضوع است که اساساً بیتال پچسی از آثار مربوط به ادبیات کلاسیک هند باستان است که در ضمن داستان‌های بیست و پنجگانه افسانه‌ای و عامیانه خود، دارای مفاهیم عمیق اخلاقی و فلسفی بسیار است اما این اثر و ترجمه‌های فارسی آن، به عنوان نمایندگان ترجمه‌های فارسی آثار سنسکریت، تاکنون برای ما ناشناخته مانده‌اند و حتی در میان فهرست نسخ فارسی نامی از آنها برده نشده‌است، به همین جهت، پژوهش حاضر، تلاش می‌کند پیشینه باستانی اثر، پدید آورندگان اصلی، موضوع داستان‌ها، ارتباط زبان پساچی با زبان پهلوی، زمان ورود این داستان‌ها به اروپا و انواع ترجمه‌ها و محل نگهداری آنها و نسخه‌های فارسی آن را مورد بررسی قرار دهد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

بررسی‌ها در این پژوهش نشان می‌دهد تا کنون، در ایران، درباره بیتال پچیسی سنسکریت و معرفی نسخه‌های فارسی آن، هیچ تحقیقی صورت نگرفته است و هیچ منبع فارسی‌زبانی به معرفی و بررسی آن پرداخته، به استثنای ذکر نام این اثر در مقاله «برخی تراجم فارسی آثار سنسکریت» که به وسیله شهریار نقوی فراهم گردیده است. اما از آن جایی که این اثر سنسکریت، علاوه بر ترجمه فارسی، به زبان‌های دیگر ترجمه شده، تحقیقاتی درباره آن در خارج از ایران صورت گرفته است که بسیاری از آنها هنوز برای ما شناخته شده نیستند. یکی از منابع غیرفارسی که به معرفی این اثر پرداخته و به نسخه‌های فارسی آن اشاره نموده، کتاب «Translations A Descriptive Catalogue of Persian of India Works» نوشته شریف حسین قاسمی، در سال ۲۰۱۴ م. است. در ادامه باید افزود که ترجمه انگلیسی و اردوی بیتال پچیسی سنسکریت، در وب سایت پاکستانی ریخته (www.rekhta.org) قابل مشاهده آنلاین اما غیرقابل دانلود است. از این رو، یکی از منابع پژوهشی درباره این اثر گمنام، مقدمه‌هایی است که در آغاز این ترجمه‌ها آمده است.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

در خصوص ضرورت و اهمیت تحقیق، بایستی اذعان داشت که بیتال پچیسی سنسکریت، ریشه در ادبیات باستانی هند، اعتقادات و باورهای هندو و خاستگاه‌های زبانی مشترک با زبان فارسی دارد و نمایانگر فرهنگ و آداب و رسوم هزاران ساله این سرزمین کهن است و می‌تواند بنیان و ریشه‌های فرهنگی این سرزمین را به فارسی‌زبانان که پیشینه بدوی مشترکی با آنها دارند معرفی نماید و از آنجایی که ترجمه‌های فارسی آثار سنسکریت اندک هستند و یا نشان زیادی از آنها در دسترس نیست، معرفی ترجمه‌های فارسی این اثر گمنام، می‌تواند به عنوان نماینده ترجمه‌های فارسی آثار سنسکریت، منبعی تازه برای پژوهش‌های نثر داستانی مربوط به قرن دوازده و سیزده هجری و نمونه خوبی برای معرفی سبک نثرهای داستانی عصر خویش باشد و از آنجایی که این ترجمه‌ها در هند، به طبع رسیده اند سبب غنای تاریخ ادبیات فارسی در هند گردد. این مقاله، با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و با کمک منابع کتابخانه‌ای، به شیوه نظری، به معرفی

بیتال پچیسی سنسکریت، پیشینه باستانی آن، انواع ترجمه ها، محل نگهداری آنها و معرفی و بررسی نسخه های گمنام فارسی پرداخته است. یافتن منابع پژوهشی و نسخه های فارسی این اثر، با همکاری کتابخانه انجمن ترقی اردوی کراچی، وب سایت رسمی نسخه های خطی پاکستان (www.rekhta.org)، فهرست نسخ خطی دیجیتال و بهره گیری از فهرست های انگلیسی ترجمه های آثار سنسکریت، کاتالوگ های کتابخانه های شخصی هند و پاکستان و مقدمه های ترجمه های متعدد انگلیسی و اردوی بیتال پچیسی سنسکریت صورت گرفته است.

۲- بحث و بررسی

۱-۱- موضوع بیتال پچیسی (نسخه بیتال عجم)

بیتال پچیسی، کتابی با قدمت هزار ساله و داستان‌هایش مربوط به بیش از دو هزار سال پیش است (ولا، ۱۹۶۵: ۱۹۱) که ویژگی های آغاز هند باستان و زبان سنسکریت را روایت می‌کند و شامل افسانه‌هایی است که زندگی فانی انسان‌ها را در قالب داستان‌ها و حکایت‌های نمادین و تمثیلی درباره شاهان، بزرگان حکومتی، زنان و دختران، شیاطین و ارواح مسخ شده ترسیم می‌کند. داستان محوری این کتاب به وسیله سه شخصیت اصلی، راجا ویکرام (یکی از پادشاهان هند باستان)، راهب (جوگی) و بیتال (جسد مرده) رقم می‌خورد. راجا هر روز از جانب یک راهب ناشناس، اکاکیل (میوه جاودانی) دریافت می‌کند، او این میوه‌ها را نزد خزانه‌دار دربار می‌سپارد. روزی در اصطبل دربار، یکی از این میوه های جاودانی به دست میمونی می‌افتد و از قضا می‌شکند، ناگهان لعلی درخشان از درون آن نمایان می‌گردد. به درخواست راهب، همه میوه های جاودانی شکسته می‌شود تا راجا مشاهده می‌کند که درون همه آنها، لعلی درخشان وجود دارد. راجا راز این لعل‌های گران‌قیمت را که ارزش هر کدام از آنها، بیشتر از تمام سرزمین تحت فرمانروایی اوست و دلیل این که چرا راهب آنها را به وی بخشیده است از او جويا می‌شود. راهب از راجا می‌خواهد برای حل این معما، ابتدا به محل سوزاندن مردگان، کنار رودخانه گوداوری^(۲) برود و یک روز، در معبد او توقف کند، سپس نیمه شب، تنها با یک شمشیر، راهی محلی به نام سَسَن^(۳) شود. در سَسَن درختی موسوم به سنگسپا^(۴) وجود دارد که بیتالی (جسد مرده ای)

برعکس از آن آویزان شده است و راجا باید این جسد را نزد راهب ببرد. او به درخواست راهب، راهی سسان و درخت سنگسپا می شود و بیتال را روی درخت مشاهده می کند. بیتال به راجا می گوید به شرطی با او نزد راهب می رود که به هر سوالی که مطرح می کند پاسخ دهد و گرنه او را دو نیم می سازد. به این ترتیب بیتال، بیست و چهار داستان برای راجا روایت و در پایان هر داستان نیز، معمایی طرح می کند. راجا به تمام پرسش های بیتال پاسخ درست می دهد، اما بیتال هر بار، بعد از دریافت پاسخ درست از جانب راجا، از همراه شدن با او و رفتن نزد راهب امتناع می کند و دوباره بالای درخت برمی گردد و از وی می خواهد به داستان بعدی گوش دهد. تا این که سرانجام در حکایت بیست و پنج، راجا از عهده پاسخ سوال بیتال بر نمی آید، بیتال خرسند می شود و قصه هایش را به پایان می رساند و به راجا می گوید:

« راهب زشت کردار است و در پی آن است تو را کشته و تال^(۵) بیتال در قبضه اختیار آورد و خود به درجه عالی و سترگ رسد. آن راهب، تو را برای سجده اغوا خواهد کرد. چنان نشود که به دام فریبش بیفتی. آن وقت که از تو خواهد سجده کنی، از او جاهلانه پرس سجده چیست؟ آن گاه که وی برای آموختن سجده، ناصیه بر زمین فرساید، با تیغ تیز، سرش را جدا نما. » (کیشان، مدهو و ایندرا کیشان، ۱۲۴۷: ۳۳۰-۳۳۴)

۲-۲- «کاتا ساریت ساگارا»^(۶) و «برات کاتا»^(۷)، پیشینه «بیتال پچیسی» سنسکریت
 بیتال پچیسی یا بیست و پنج داستان یک بیتال، داستان یک روح شیطانی است که در کالبدی مرده حلول نموده و برعکس بر درختی آویزان شده است. او با روایت بیست و پنج داستان، بیست و پنج معما را برای راجا ویکرام طرح می کند و از او می خواهد به پرسش هایش پاسخ دهد. این اثر، برگرفته از افسانه های قدیم هندوان است که به زبان سنسکریت نوشته شده و به تمام لهجه های پراکریت یا بومی و مدرن شبه قاره ترجمه شده است. «ریچارد برتون، بیتال پچیسی را به حکیم سنسکریت قرن هشتم، باواپهوتی^(۸) نسبت داده است» (Burton, 1870: 1) در حالی که در آن تردید وجود دارد. بیتال پچیسی، برگرفته از اثری باستانی تر به نام کاتا ساریت ساگارا است که این اثر، خود خلاصه ای از اثری کهن تر به نام برات کاتا یا وریهات کاتا^(۹) است. در حقیقت، بیتال پچیسی

سنسکریت، بخش نهم از کتاب دوازدهم *کاتا ساریت ساگارا* است که از آن مجموعه بزرگ جدا شده و از آن جایی که تمام این بیست و پنج داستان، به وسیله یک بیتال (کالبد مرده) روایت شده، بیتال پجیسی نام گرفته است. تحقیقات هرمان بروکهایس، مترجم آلمانی پنج کتاب از هجده کتاب *کاتا ساریت ساگارا*، تایید می کند که «برات کاتا، یک منظومه داستانی بلند و حماسی، مربوط به دوره باستان سنسکریت (قرن ششم پس از میلاد و قبل از آن) است که به زبان پائیساجی^(۱۰) در هفتصد هزار بیت به وسیله یک برهمن، به نام گونادیا^(۱۱) سروده شده است که اصل آن از بین رفته و فقط صد هزار بیت آن به دوره های بعد منتقل شده است. بعدها *برات کاتا*، در قرن یازدهم پس از میلاد، به وسیله یک شاعر و محقق کشمیری، به نام سومادوا^(۱۲) به زبان سنسکریت خلاصه شده و *کاتا ساریت ساگارا* یا *اقیانوس نهرهای روایت* نام گرفته است» (Brockhans, 1840: 21-250). *کاتا ساریت ساگارا* خود یک اثر بزرگ باستانی است که شامل هجده کتاب است و به صد و بیست و چهار بخش تقسیم شده است (Brockhans, 1840: 244) همچنین باید افزود که بنا به گفته استن کنو^(۱۳) «از *براتکاتای* قدیمی، دو نسخه سنسکریت باقی مانده است که به وسیله نویسندگان کاسمیری، کشمندرا و سومادوا نوشته شده است. *براتکاتا* مانجاری کشمندرا کمی قدیمی تر از *کاتا ساریت ساگارا* سومادوا است که زمانی بین سالهای ۱۰۶۴-۱۰۶۳ و ۱۰۸۱-۱۰۸۲ پس از میلاد نوشته شده است.» (Konow, 1910: 95-96) در پایان کتاب *کاتا ساریت ساگارا*، سومادوا، نویسنده آن اشاره می کند که آن را به خواست سوریواتی^(۱۴)، ملکه کشمیر، برای سرگرمی و آموزش نوه اش، هارشا دوا^(۱۵)، زمانی که تحت سرپرستی او بوده، گردآوری کرده. همان طور که بروکهایس اشاره می کند، هارشا دوا در حدود سال ۱۱۲۵ پس از میلاد سلطنت می کرد. بر اساس تواریخ کشمیر، سوریواتی هشت سال قبل از به تخت نشستن هارشا دوا یا در سال ۱۰۹۳ بعد از میلاد، خود را با جسد مرده شوهرش، آنانتا سوزاند. به این ترتیب، تألیف *کاتا ساریت ساگارا* باید چند سال قبل از واقعه مرگ سوریواتی باشد، به طوری که نمی توان در انتساب آن به حدود سال ۱۰۸۸ بعد از میلاد اشتباه کرد. بنابراین، *کاتا ساریت ساگارا*، به عنوان نماینده ساخت قدیمی تر خود، یعنی *وریهات کاتا*، قدیمی ترین مجموعه داستان های موجود سنسکریت البته به جز اصل هندو و اولین ترجمه کلیله و دمنه یا *پنچاتانتر*^(۱۶) است، به

همین دلیل تعیین اینکه چه چیزی در این اثر وجود دارد برای تاریخ ادبیات داستانی سنسکریت ضرورت دارد. (Brockhans, 1840: 244)

کاتا ساریت ساگارا در هند به همان نام «وریهات کاتا» یا «مجموعه بزرگ داستان‌ها» شناخته می‌شود و به عنوان نماینده اثر جامع‌تر و سابق خود، یعنی وریهات کاتا، دربرگیرنده نکات و جزئیات اصلی همان داستان‌های پیشین است زیرا سومادوا سعی نموده به منظور حفظ نظم و ترتیب اثر و جذابیت داستان‌ها، شکل شعرگونه اثر پیشین را حفظ نماید. سومادوا، گردآورنده داستان‌های کاتا ساریت ساگارا، درباره هدف خود از خلاصه کردن اثر و همچنین شعر یا نثر بودن وریهات کاتا می‌نویسد:

«هدف من از خلاصه کردن وریهات کاتا و گردآوری داستان‌های کاتا ساریت ساگارا، حفظ مجموعه قصه‌های پریان و سهولت درک بهتر شبکه پیچیده روایت‌های داستانی آن است. ما برای روشن کردن ارزش‌ها، مشعلی روشن می‌کنیم و مجموعه‌ای را آغاز می‌کنیم که وریهات کاتا را در بردارد و آن را با احترام، به سوریواتی تقدیم می‌کنیم. من تا جایی که توانسته‌ام سعی کرده‌ام تاریخ را دریابم و با به تصویر کشیدن متنوع‌ترین حالات احساسی، اثری بسازم که بتوان آن را در زمره اشعار به حساب آورد. اگرچه مجموعه وریهات کاتا، شعر قلمداد شده اما همه ویژگی‌های یک شعر را دارا نبوده. با این وجود، به دلیل روح داستانی‌اش، به صورت مجموعه‌ای بسیار متحرک‌تر و جالب‌تر از شعر خلق شده است.»

(Brockhans, 1840: 241-242)

۲-۳- از زبان پائیساجی تا زبان پهلوی

در دوره‌های اولیه تاریخ هند، گویش یا گروهی از گویش‌ها به نام (Paisāci)، یا گفتار (piśācas)، یا (bhūtabhasa) وجود داشته‌است. این گویش، زبان برهمن‌هایی بوده که با ارواح سخن می‌گفتند و به وسیله برهمنی به نام گونادیا در برات کاتا استفاده شده‌است (Konow, 1910: 95) و پژوهشگران دستور زبان پراکریتی، آن را به عنوان یک زبان ادبی و نه به عنوان یک زبان عامیانه گفتاری در گروه زبان‌های پراکریت دسته‌بندی کرده‌اند (Konow, 1910: 98) و معتقدند ادبیات نوشته شده به این گویش نمی‌تواند گسترده باشد و فقط یک اثر واحد به زبان پائیساجی نوشته شده است و آن نیز، برات کاتای گونادیا است. (Konow, 1910: 102)

شروع کتاب *کاتا سارات ساگارا* با داستان زیر، توضیح می‌دهد که چگونه و چرا گونادیا، برای سرودن داستان هایش در *برات کاتا*، از زبان پائیساجی استفاده نموده است:

« ایزد سیوا، در یک گفتگوی خصوصی، برای سرگرم کردن همسرش، پارواتی^(۱۷)، داستان‌هایی را برای او روایت می‌کند اما در این میان، یکی از خدمت‌گزاران ایزد سیوا، به نام پوشپادانتا^(۱۸)، به خود اجازه می‌دهد پنهانی به این داستان‌ها گوش کند، سپس این داستان‌ها را برای همسر خود، جایا^(۱۹)، که او نیز، به نوعی یک خدمت‌کار بانو، برای ایزد سیوا بوده، تکرار نماید. جایا، بعد از شنیدن این داستان‌ها از همسرش، پوشپادانتا، از فرصت استفاده می‌کند و نزد معشوقش می‌رود و به او می‌گوید که با داستان‌هایی که ایزد سیوا روایت می‌کند آشنایی دارد. به این ترتیب، داستان‌های خصوصی ایزد سیوا و همسرش، فاش می‌گردد و سرانجام، خبر به پارواتی، همسر ایزد سیوا می‌رسد. او با شنیدن این خبر، به ایزد سیوا شکایت می‌کند که او را فریب داده است و ایزد سیوا نیز با کشف حقیقت، خود را توجیه می‌کند. پس از آن، پارواتی، پوشپادانتا را محکوم می‌کند که به عنوان یک انسان، روی زمین متولد شود و حتی دوست او، مالیاوان^(۲۰) را که جرأت کرده بود برای نجات او شفاعت کند به مقصدی مشابه محکوم می‌کند. پارواتی به آن دو مجرم می‌گوید که محکوم هستید برای مدت معینی به عنوان پیساچا یا اجنه روی زمین راه بروید، تا زمانی که با یاکش، پیرو کوورا، خدای ثروت، مواجه شوید و بتوانید وضعیت آسمانی خود را از سر بگیرید. به این ترتیب، دو نیمه خدا، یعنی پوشپادانتا و مالیاوان، به عنوان دو برهمن به نام‌های وارا روچی^(۲۱) و گونادیا روی زمین متولد می‌شوند و ماجراجویی‌های آنها به عنوان موجود فانی، موضوع چندین داستان را تشکیل می‌دهد. پوشپادانتا، وضعیت سابق خود را به یاد می‌آورد و همان داستان‌هایی را که از ایزد سیوا شنیده بود برای پیساچا یا اجنه تکرار می‌کند. مالیاوان نیز به شکل پیساچا در می‌آید و دوباره همان داستان‌ها را از دوستش، پوشپادانتا می‌شنود. این گونه، بازخوانی این داستان‌ها، به طور مستمر ادامه می‌یابد و اقامت یاکشا (خدای ثروت) یا پیساچای مسخ شده را در وجود انسان‌های فانی نمایش می‌دهد. در این داستان‌ها، گاهی اطلاعات مربوط به اشخاص و رویدادهای تاریخی و سنت‌های مربوط به منشاء مکان‌های مشهور یافت می‌شود که اگر چه این روایات

شگفت‌انگیز است و نباید به عنوان واقعیت پذیرفته شود اما درغیاب تمام تاریخ و زندگی نامه معتبر، شاید هم بی‌ارزش نباشند. زیرا این مکان‌ها، شواهدی از تاریخ اولیه هستند که در آنها، باورها و اعتقادات عمومی به افسانه‌هایی که هنوز جاری هستند تأیید شده‌است. در پایان داستان، گونادیا، در نتیجه اختلاف با برهن رقیب، مالیوان، از استفاده از سنسکریت، پراکریت و دسیا، یا زبان‌های بومی صرف نظر می‌کند. به همین دلیل، زبان پائیساجی یا زبان اجنه را می‌آموزد تا بتواند از فاش شدن داستان‌ها جلوگیری کند و روایت‌ها را همانطور که به وسیلهٔ یاکشا یا پیساجای مسخ شده به او گفته می‌شود، دریافت کند. گونادیا با شنیدن این داستان‌ها که به هفتصد هزار بیت می‌رسید، آنها را با خون خود نوشت، زیرا در جنگل جوهری وجود نداشت. سپس این اثر را به ساتاواها (۲۲)، پادشاه پراتیشثانا (۲۳)، تقدیم کرد اما او با نفرت آن را رد کرد. سپس گونادیا آتشی بزرگ در جنگل برافروخت و آن داستان‌ها را با صدای بلند برای ارواح و اجنه و پرندگان و جانوران خواند و در پایان، آنها را برگ به برگ سوزاند. خبرسوزاندن کتاب، سرانجام به پادشاه رسید و او از کاری که کرده بود پشیمان شد و به گونادها (۲۴) رفت تا دوباره آن هدیه را پس بگیرد. گونادیای حکیم، رضایت داد که صد هزار بیتی را که هنوز به آتش نرسیده بود به پادشاه تقدیم کند. ساتاواها آن را به پایتخت خود برد و پس از این که از دو تن از شاگردان گونادیا، دربارهٔ این سروده‌ها توضیحاتی دریافت نمود، آن را از زبان پیساجا به سنسکریت ترجمه کرد.» (Brockhans, 1840: 246-249)

در پایان این بخش، توضیح این که برهن گونادیا، چگونه زبان پیساجا یا زبان اجنه را درک می‌کرد، آسان نیست. بروکھانس در این باره احتمال می‌دهد «داستان‌هایی که به وسیلهٔ پیساجای مسخ شده برای گونادیا روایت شده، به زبان پهلوی باشد، یعنی همان زبانی که پیش از گردآوری کاتا ساریت ساگارا منقرض شده یا از آن استفاده نمی‌شده» (Brockhans, 1840: 248) و به دلیل عدم استفاده، برای دیگران قابل فهم نبوده. در این که آیا داستان‌های هندی متأثر از افسانه‌های دیو و پری ایرانی بوده یا خیر، تردید وجود دارد اما تا حدودی این طور بوده است. حداقل این احتمال در دورهٔ شاهدگان ساسانی بسیار زیاد بوده. زیرا در آن دوره، ارتباط موثری بین انواع تصویرپردازی‌های

داستان‌های هند و پارس در این دوره وجود داشته، این ارتباط آنقدر موثر بوده که حتی تشخیص ریشه‌های بومی این داستان‌ها بسیار دشوار است. (243: 1840 Brockhans) در این رابطه، استن کنو در مقاله «The home of Paisachi» دیدگاه‌های متفاوت بسیاری از محققان اروپایی، دست‌نویسان و زبان‌شناسان را درباره منشأ آریایی گویش پائیساجی و ارتباط آن با زبان ایرانی مورد بررسی قرار داده‌است. این محققان، به نتیجه یکسانی نرسیده‌اند اما یکی از نظریات رایج بین آنها این است که اصطلاح پائیساجی را، به عنوان یک گویش نیمه ایرانی و بین زبان هندی و ایرانی توصیف می‌کند و معتقد است این زبان‌ها، با هم یک گروه زبانی از خانواده آریایی را تشکیل می‌دهند. (Konow, 1910: 95-125)

۲-۴- ترجمه بیتال پجیسی از زبان سنسکریت به زبان برج بهاشا

« بعد از آن که برات کاتا، در قرن یازدهم میلادی، به وسیله سومادوا خلاصه شد و کاتا سارات ساگارا فراهم گردید، در قرن دوازدهم، بیتال پجیسی در زمان پادشاهی محمدشاه بادشاه، به دستور راجا جی سینگ ساوایی^(۲۶)، مالک و والی جی نگر، به وسیله شخصی به نام صورت کیشور^(۲۷) از سنسکریت به لهجه برج بهاشا^(۲۸) ترجمه شد. همین نسخه بهاشا، در سال ۱۸۰۳ به دستور جان گیلکریست^(۲۹)، به منظور تسهیل فراگیری زبان رایج هندوستان و زبان اردو برای افسران نظامی کالج فورت ویلیام^(۳۰)، به وسیله مظهرعلی ولاخان^(۳۱) و شری لولو جی لال کوی^(۳۲) از برج بهاشا، به اردو و هندی ترجمه گردید و پس از خروج گیلکریست از کالج فورت ویلیام به وسیله جانشین وی، جیمز مویت^(۳۳) در سال ۱۸۰۵ در دو جلد اردو و هندو منتشر شد. تصحیح این کتاب به وسیله گوهر نوشاهی در سال ۱۳۴۴ صورت گرفت و در مجلس ترقی ادب لاهور منتشر شد. از آنجایی که شجره‌نامه داستان‌های این کتاب، در کتاب‌های کلاسیک باستانی سنسکریت، کاتا ساریت ساگارا و برات کاتا آمده است و از آن زمان به بعد، از زمان سلطنت محمدشاه و سپس در کالج فورت ویلیام، این داستان‌ها پس از یک سفر کم و بیش هزار و چهارصد ساله از مبدأ به دست ما رسیده است، بنابراین غیرعادی نیست که این داستان‌ها، در این دوره طولانی، تا حدی از شکل اصلی خود منحرف شده باشند و امروز بین داستان‌هایی که

مستقیماً از سنسکریت ترجمه شده‌اند و همچنین، داستان‌هایی که از طریق برج بهاشا به دوره‌های بعد منتقل شده‌اند، تفاوت‌هایی وجود داشته باشد. (ولا، ۱۹۶۵: ۱۷-۱۸ و ۳۹ و ۱۷۱-۱۷۶)

۲-۵- ورود داستان‌های کاتا ساریت ساگارا به اروپا

به طور کلی، داستان‌های سنسکریت قبل از قرن چهاردهم میلادی به اروپا راه یافت. داستان‌ها و ناول‌هایی که همان‌طور که مستشرقان به خوبی می‌دانند، قبل از این به وسیله قصه‌گویان، رامش‌گران و آوازخوانان و نقال‌های سرگردان ایران و آسیای مرکزی تقریباً به صورت متن، خوانده و خوانده می‌شدند. (Burton, 1870: xviii)^(۳۴)

دبلیو آر. هالییدی^(۳۵) «شکل کنونی داستان‌های عامیانه اروپا را متأثر از تهاجم پیروزمندانۀ داستان‌های شرقی به اروپا، بین قرن‌های نهم و سیزدهم پس از میلاد می‌داند و آن را به تمدن نسبتاً عالی اسلام در آن تاریخ و پیشرفت بالای هنر داستان‌نویسی در هند نسبت می‌دهد» (Towny, 1926: x)، که در این میان «کاتا ساریت ساگارا» نیز، عمدتاً از طریق بازخوانی‌های ایرانی، عربی و گاهی یهودیان، منتشر شده و مورد دسترس غرب قرار گرفته است. (Towny, 1926: ix) «در حقیقت، کاتا ساریت ساگارا، تقریباً در همان زمانی که گردآوری شده، به غرب معرفی گردیده است. این در «Clericalis Disciplina» اثر پتروس آلفونسوس^(۳۶)، یهودی اسپانیایی که آن را در حدود ۱۱۰۶ بعد از میلاد نوشته است، رخ می‌دهد. مطالب او عمدتاً از طریق نویسندگان عرب، از هندوستان به اسپانیا سفر کرده و به سرعت در داستان‌های کوتاه و شعرهای حماسی نمود یافته‌است و در اشعار افسانه‌ای «Grand» به عنوان «Lavieillequi séduisit la jeune fille» ظاهر شده.» (Brockhans, 180: 251)

مجموعه داستان‌های کاتا ساریت ساگارا، به ویژه «بیتال پچیسی» آن، از همان ابتدا، به شدت مورد توجه اروپاییان قرار گرفت. به گونه‌ای که شرق‌شناسان زیادی چون تاریخی چرن متر^(۳۷)، بارکر^(۳۸)، بروکهاوس^(۳۹)، پنزر^(۴۰)، دانکن فاربس^(۴۱)، تاونی^(۴۲)، سر ریچارد برتون^(۴۳) و ... به ترجمه این داستان‌ها پرداختند. این داستان‌ها در «شب‌های عربی» اثر اسکات^(۴۴) به اوج خود رسید و الهام‌بخش «الاغ طلایی» آپولیوس^(۴۵)، «دکامرون»^(۴۶)،

«پننامرون»^(۴۷) بوکاجیو^(۴۸) و تمام آثار ادبیات تخیلی و ساختگی گردید. (Burton, 1870: 1) این درحالی است که این اثر سنسکریت و ترجمه‌های فارسی آن، برای فارسی‌زبانان که روزگاری طولانی، خاستگاه مشترک بدوی با هندوها داشته‌اند تا کنون ناشناخته مانده‌است. ریچارد برتون در مقدمه کتاب خود، «خون آشام و ویکرام»، دیدگاهی تأمل برانگیز، درباره جایگاه این داستان‌ها در میان مسلمانان و مشرق زمین دارد که تأیید آن، نیاز به تحقیق و بررسی دارد. او می‌نویسد: «دلیل اینکه این داستان‌ها، مورد لطف مسلمین قرار نگرفته، بی‌شک روحیه شدید شرک‌آمیزی است که در این داستان‌ها وجود دارد. علاوه بر این، مؤمنان پیش از این نیز، نمونه‌ای از این سبک ترکیب را داشته‌اند که از کتاب قدیمی تر، *پانچاتانترا* به عاریت گرفته شده‌است.» (Burton, 1870: Xvii)

۲-۶- اولین ترجمه بیتال پچسی از سنسکریت به فارسی

شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد داستان‌های *بیتال پچسی* سنسکریت، در زمان سلطان زین‌العابدین کشمیری، همراه دیگر داستان‌های *کاتا ساریت ساگارا*، از سنسکریت به فارسی ترجمه شده‌است. شریف حسین قاسمی می‌نویسد:

«*کاتا ساریت ساگارا* به احتمال زیاد، برای اولین بار در زمان سلطان زین‌العابدین کشمیری (۸۲۳ق - ۸۷۵ ق / ۱۴۲۰ - ۱۴۷۰) به وسیله ملّا احمد، با عنوان *دریای اسمار* (بحار الاسمار) به فارسی ترجمه شده‌است اما احتمالاً این ترجمه برای آیندگان گم شده. تا این که فردی به نام مصطفی خالقداد عباسی، تلاش تازه‌ای برای ارائه این اثر به فارسی انجام داده و در مقدمه ترجمه خود نیز، از ترجمه قبلی یعنی، ترجمه ملّا احمد، انتقاد نموده و به تعریض و کنایه آورده که هدف نویسنده هر کتابی این است که ایده‌های خود را در درجه اول به کسانی که به آن زبان صحبت می‌کنند منتقل کند. از این رو، زبان هر چه پاک‌تر باشد، فهم آن برای مردم آسان‌تر می‌شود اما برخی از نویسندگان ناقص (کنایه از ملّا احمد)، با وارد کردن کلمات عربی در متون فارسی خود، مرگب و کاغذ را هدر می‌دهند. *برات کاتا*، به وسیله سومادوا بات، برهمن کشمیری، تحت عنوان «*کاتا سارات ساگارا*» خلاصه شده و به دستور سلطان زین‌العابدین، حاکم معروف کشمیر، به وسیله عده‌ای به فارسی ترجمه گردید اما مترجم، کلمات عربی را بی‌رویه به کار برده بود که متن را برای

مردم غیر قابل درک می‌کرد به گونه‌ای که به دلیل سبک معیوب آن، معنی آن حتی برای علما نیز، به آسانی قابل درک نبود. از این رو در مدّت اقامت اعلی حضرت شاهنشاهی در لاهور، فرمان ملکوتی به مصطفی بن خالقداد صادر شد تا آن را به زبانی ساده و روان بنویسد. این مسئولیت ترجمه که به عهده مصطفی بن خالقداد سپرده شده بود، شامل حذف مطالب نامربوط و در عین حال، حفظ اصالت متن نیز بود. علاوه بر مصطفی بن خالقداد عباسی، ملّا عبدالقادر بدونی، مولف منتخب تواریخ نیز به تصحیح و تکمیل ترجمه فارسی کاتا ساریت ساگارا گماشته شده اما هیچ کدام به یکدیگر اشاره ای ندارند. از این رو می‌توان حدس زد که که عباسی وظیفه بازنگری را برعهده داشته و کار تکمیل و نیز اصلاح نسخه کشمیری ناقص، بر عهده بدونی گذاشته شده است.» (Ghasemi, 2014: 23)

۲-۷- ترجمه های بیتال پچیسی به زبان های مختلف

مظهر علی ولا، مترجم اردوی بیتال پچیسی، در پایان ترجمه خود، فهرستی از انواع ترجمه های این اثر را یک به یک ذکر نموده است:

۱. سنسکریت: بیتال پچیسی اصلی گم شده است. بین قرن دوازدهم و پانزدهم، نسخه ای از نثر ناب «چمهال دت»^(۴۹)، نسخه کوتاه «ولبه داس»^(۵۰) و «کرشم چاریه»^(۵۱) نثر خلاصه شده از «شیمندر»^(۵۲)، قسمت اول «کتهار نو»^(۵۳)، شامل بیتال پچیسی است. «بهوشیه»^(۵۴) در پوراناس، در حدود قرن شانزدهم گردآوری شده است.

۲. تامیل: این ترجمه «ودال کاتا»^(۵۵) نام دارد.

۳. کناری: این اثر، به تلوگو نیز ترجمه شده است.

۴. هندی: «سوراتی سر»^(۵۶)، آن را در سال ۱۷۴۰ بعد از میلاد، به برج بهاشا ترجمه کرد. «شمبهو ناته تری پاتی کوی»^(۵۷)، آن را از «شوداس»^(۵۸) به نام «راؤ رگ هو ناته سنگه»^(۵۹)، در سال ۱۷۵۲ بعد از میلاد ترجمه کرد و «کرم ویلاس»^(۶۰) از «بهولا ناته چوبی»^(۶۱) در سال ۱۸۶۷، تارینی چرن مترا، ۱۸۷۹، در بمبئی.

۵. اردو: «مظهر علی ولا خان»^(۶۲) و «لولو لال»^(۶۳)، در سال ۱۸۰۴، آن را از ترجمه «سوراتی سر» به اردو ترجمه کردند. این ترجمه، به زبان هندی نیز چاپ شده است.

۶. مراتی: «سدا شیو کاشی ناته چهتری»^(۶۴)، در سال ۱۸۶۲ بعد از میلاد، در بمبئی، از روی ترجمه «لولو لال» ترجمه شده است.
۷. گجراتی: از «هرجیون مهتا»^(۶۵) و «بال کرشن داس»^(۶۶)، در سال ۱۸۷۲ بعد از میلاد، در بمبئی که احتمالاً به انگلیسی نیز ترجمه شده باشد.
۸. بنگالی: به نام «بیتال پنچ دم ستی»^(۶۷) یا «داستان های آدمون»^(۶۸)، اثر «آیشواریا چند»^(۶۹) و «دیا ساگر»^(۷۰)، در سال ۱۸۴۲ بعد از میلاد، در کلکته، از روی ترجمه «لولو لال» ترجمه شده است و ممکن است این ترجمه بنگالی به زبان انگلیسی نیز ترجمه شده باشد. شعر از «کالی داس گپتا»^(۷۱)، ۱۸۷۹ بعد از میلاد، کلکته .
۹. تبتی: به نام «سدهی کرو»^(۷۲)، این نسخه تبتی، فقط شامل مقدمه و سه داستان است.
۱۰. مغولی: نسخه مغولی به زبان مک یافت می شود و با نسخه های دیگر، بسیار متفاوت است.
۱۱. آلمانی: ترجمه آلمانی تبتی، به وسیله «بنجامین برگمن»^(۷۳)، در سال ۱۸۰۴ بعد از میلاد.
۱۲. از مغولی: «جلگ»^(۷۴) در سال ۱۸۶۰ و ۱۸۶۸ بعد از میلاد، در دو بخش ترجمه شده است و شامل ترجمه های «بیتال پچیسی»^(۷۵) و «سنگها سن بیٹی»^(۷۶) است.
- «اوسترلی»^(۷۷)، ۱۸۷۳، ترجمه انگلیسی «بارکر» از سنسکریت به وسیله «دکتر لوبر»^(۷۸) ۱۸۷۵، اندرسن ۱۹۰۱.
۱۳. فرانسوی: «لنچران»^(۷۹)، ۶-۱۸۵۱، چکیده ای از ترجمه فرانسوی را در ژورنال آسیایی «دیور»^(۸۰)، در سال ۱۸۹۶ منتشر نموده است.
۱۴. ایتالیایی: از «وی بتل»^(۸۱)، در فلورانس، ترجمه سنسکریت «شوداس»، (۱۸۹۷-۱۹۰۹).
۱۵. یونانی: از «دمتریوس گالانوس»^(۸۲) و «جی. ک. تیپال داس»^(۸۳)، در سال ۱۸۵۱ بعد از میلاد، ترجمه «آیتهنس هتو پدیش»^(۸۴) و «شک سپتی»^(۸۵).
۱۶. سوئدی: از هلدنگ اندرسون^(۸۶).
۱۷. انگلیسی:
- «بایننگ تانت»^(۸۷)، ۱۸۳۱، لندن، ترجمه از تامیل.
- «راجا کالی کریشنا بهادر»^(۸۸)، ۱۸۳۴، کلکته، ترجمه از اردوی «لولو لال».

– «هولنگس»^(۸۹)، ۱۸۴۸، چاپ کلکته، ترجمه از هندی و اردو، متن با ترجمه انگلیسی از «بارکر»^(۹۰)، انتشار ۱۸۵۵، ویرایش به وسیله «ایست وک»^(۹۱)، این نسخه خطی در بخش سنسکریت کتابخانه دانشگاه پنجاب است.

– «دنکن فاربس»^(۹۲)، ۱۸۵۹-۱۸۶۸، کتاب «ویکرام و خون آشام»^(۹۳)، در مجله «فریسرز»^(۹۴) در سال ۱۸۷۰، به صورت کتاب، منتشر نموده است. فاربس، این ترجمه انگلیسی را از متن اردو ترتیب داده است.

– «جی. پلاتیس»^(۹۵)، ۱۸۷۱، لندن، «حماسه هایی از شرق»^(۹۶)، به وسیله «خانم باسک»^(۹۷) – ترجمه از روی ترجمه آلمانی «جلگ»^(۹۸)، به نام «سیبری و دیگر داستان های عاشقانه عامیانه»^(۹۹) از «کاکسول»^(۱۰۰)

– ترجمه شده از مغولی به نام «بیست و دو دیو»^(۱۰۱) اثر «رائدر»^(۱۰۲)، ۱۹۱۷، لندن، ترجمه سانسکریت جدید.

– «داستان های راجا ویکرام»^(۱۰۳) از «کینکید»^(۱۰۴)، ۱۹۲۱، ترجمه از زبان مراتی. (ولا، ۱۹۶۵: ۱۹۲-۱۹۴)

۲-۸- ترجمه های فارسی بیتال پچیسی که در این تحقیق شناسایی شدند:

۲-۸-۱- نسخه خطی تحفه المجالس:

این نسخه، دارای ۱۷۸ صفحه است. خط آن بسیار ناخوانا و مبهم است. صفحه ها شماره ندارند و تعداد سطرها در صفحه ها برابر نیست و در بعضی صفحه ها، خطوط به شکل مایل نوشته شده و خوانش متن را سخت تر نموده. آغاز بعضی از حکایت ها با جوهر قرمز مشخص شده است.

منابعی که از تحفه المجالس، به عنوان ترجمه فارسی بیتال پچیسی نام برده اند عبارتند از:

الف. در ترجمه اردوی بیتال پچیسی اثر مظهر علی ولاخان:

«ترجمه فارسی بیتال پچیسی: تحفه المجالس قلمی ۱۱۰۳ ه عهده عالمگیر مین (انجمن ترقی ، اردو)» (ولا، ۱۹۶۵: ۱۹۲)

ب. شهریار نقوی، در مقاله «برخی از تراجم آثار سنسکریت به فارسی»، اشاره نموده:

«بیتال پچیسی، در زمان حکومت عالمگیر اورنگ زیب، متوفی ۱۷۰۷ میلادی (۱۶۵۸-۱۷۰۷ م. / ۱۱۱۸ - ۱۰۶۹ ق.)، به وسیله راج کرن^(۱۰۵) به فارسی فراهم آمده است و مترجم، نام آن را *تحفه‌المجالس* گذاشته است. خط این اثر، نمونه‌ای از خط‌های ایرانی بعد از اسلام است که برای فارسی‌زبانان عصر حاضر، قابل خوانش نیست و نیازمند بررسی و تصحیح است.» (نقوی، ۱۳۵۰: ۱۷۹)

ج. شریف حسین قاسمی، در «*Descriptive Catalogue of Persian Translations of Indian Works*» این گونه به معرفی کتاب *تحفه‌المجالس* پرداخته است: «راج کرن در سال ۱۱۰۳/ ۱۱۹۱-۱۱۹۲ در کانپال^(۱۰۶) زندگی می‌کرد، وی کار ترجمه بیتال پچیسی را به دستور شیخ غلام‌محمد، پدر شیخ محمدصالح انجام داد. محمدصالح متصدی شاه جهان‌آباد و والی حصار فیروزه، هانسی، کالو و سونی بود. در *تحفه‌المجالس*، ۲۵ داستان مربوط به راجا ویکرام وجود دارد.» (Ghasemi, 2014: 31)

۲-۸-۲- نسخه خطی بیتال عجم:

ترجمه دیگر بیتال پچیسی، کتابی است که از آن با عنوان «بیتال عجم» نام برده شده است. این کتاب، قبل از سال (۲۹-۱۸۲۸ م / ۱۲۴۵ ق) به وسیله مهاراجا مدهو کیشان، پسر راجا راج کیشان بهادر، پسر مهاراجا نیب کیشان بهادر، به فارسی ترجمه شده است اما به دلیل مرگ نابهنگامش، این ترجمه، به وسیله برادر کوچکترش، ایندرا کیشان بهادر، ادامه یافت. ایندرا کیشان به دلیل مهارت در زبان فارسی، یک مقدمه و سه داستان دیگر نیز به آن افزود و سرانجام آن را در سال (۴۱-۱۸۴۰ م. / ۱۲۵۶ ق) به پایان رسانده است. (Ghasemi, 2014: 34)، همچنین در نسخه کنونی بیتال عجم که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته، در قسمت قطعه تاریخ اشاره شده است که این ترجمه بین سال‌های (۱۲۴۵-۱۲۵۶)، به اهتمام و تصحیح قاضی شیخ ظفر حسین انور پوری در سال ۱۲۴۷ هجری در دارالاماره کلکته، در مطبع محمدی به طبع رسیده است. (کیشان، مدهو و ایندرا کیشان، ۱۲۴۷: ۳۳۹)

از نظر ویژگی‌های ظاهری، این نسخه خطی، دارای ۳۳۰ صفحه است و صفحه‌ها، دارای شماره است. شش صفحه آن (صفحه‌های ۸-۳) ساقط است. هر صفحه، ۱۶ سطر دارد اما

در بسیاری از صفحه‌ها، سطرهای پایانی و بعضی از واژه‌ها ساقط است. کتاب ۲۵ حکایت دارد. حکایت اول، حکم مقدمه کتاب است. در پایان کتاب نیز، یک غلط نامه ضمیمه شده است که خود غلط نامه، خالی از اشتباه نیست. حکایت‌ها، سرشار از افسانه‌هایی خواندنی درباره شاهان و زنان است. شاهان در این حکایت‌ها، بیشتر از هر چیزی، گرفتار زیبایی و مکر زنان هستند و زنان، در مجموع، در این کتاب، جایگاه مثبتی ندارند و اغلب گرفتار رابطه با مردان، اهل خیانت و بی وفایی اند.

از نظر ویژگی‌های ادبی، آرایه‌های ادبی در این کتاب، بیشتر از حد طبیعی مورد استفاده قرار گرفته است. به خصوص آرایه‌های سجع، استعاره، تشبیه، کنایه، مراعات نظیر، تسیق الصفات و تتابع اضافات. کاربرد این آرایه‌ها، در آغاز هر حکایت به اوج خود رسیده است.

در قلمرو زبانی، کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات عربی و فرایند واجی ابدال چشمگیر است.

۲-۸-۳- بدایع العقول :

مصحح تحفه هند، نورالحسن انصاری در مقدمه این کتاب نوشته است:

«از میان داستان‌های هندی و سانسکریت که در دوران اورنگزیب جامعه فارسی پوشید، علاوه بر سینگاسن بتیسی^(۱۰۷)، می‌توان از مجموعه دیگری از قصه‌های هندی به نام «بدایع العقول» نام برد که در این عصر نگارش یافته و در واقع ترجمه کتاب بیتال پچیسی هندی است و مشتمل بر بیست و پنج قصه است.» (میرزا خان ابن فخرالدین محمد، ۱۳۵۴: ۱۶)

۲-۹- محل نگهداری نسخه‌های فارسی بیتال پچیسی:

۲-۹-۱- محل نگهداری نسخه خطی تحفه‌المجالس :

- نسخه خطی تحفه‌المجالس مرقومه، سال ۱۱۰۳ هجری، به شماره (۳ ف ق -۱)، در کتابخانه انجمن ترقی اردوی کراچی، نگهداری می‌شود. (نقوی، ۱۳۵۰: ۱۷۹)

- شریف حسین قاسمی نیز به نسخه و شماره‌ای از تحفه‌المجالس در کراچی اشاره نموده است:

-A.T.U, Karachi, 10 ق ف , shik, P178 incomplete in the end

(Ghasemi, 2014: 31)

۲-۹-۲- محل نگهداری نسخه خطی بیتال عجم:

درباره محل نگهداری نسخه اصلی بیتال عجم، در هیچ فهرستی اطلاعاتی یافت نشد جز اینکه این کتاب در کلکته، در سال ۱۲۴۷ ه در مطبع محمدی به چاپ رسیده است. (کیشان، مدهو و ایندرا کیشان، ۱۲۴۷: ۳۳۹)

۲-۹-۳- محل نگهداری دیگر نسخه‌های بیتال پجیسی:

- کتاب «Complete List of Mohammadi Manuscripts»، در شماره (۲۰۶)، Corpus، No، 69) از ترجمه یک نسخه فارسی از بیتال پجیسی هندی یا «داستان‌های یک دیو» خبر داده است که در لاکنو وجود دارد و با دست‌خط زشت، در سال‌های (۱۸۴۶-۱۲۶۲)، روی برگ‌های ۱۷ × ۲۵ نوشته شده است. (Brown, 1922: 34-35)

- همچنین شریف حسین قاسمی در کتاب «Descriptive Vatalogue of Persian Translations of Indian Works» به سه نسخه دیگر بیتال پجیسی فارسی اشاره نموده است که عبارتند از:

- احسن، ۹۵۴/۴، نست، ف ف. ۹۳. نقص از طرفین. /

Ahsan, 954/4, Nast, ff.93 defective from both sides

- کتابخانه دانشگاه پنتا، سهام NBo.318. /

Library, stock NBo.318. Panta University

- ترجمه بیتال پجیسی عبدالکریم بن الیاس، مدرس، د-۵۸۲، نست. /

Madras.D-582, Nast. Bdul Karim b.Ilyas (Ghasemi, 2014: 34)

- بیتال پجیسی به زبان اردو، نشر مجلس ترقی ادب لاهور، مصنف مظهر علی خان، به شماره: (م ظ ه 891.4393)

- بیتال پجیسی، در مجموعه کتب سید وقار عظیم، مصنف گمنام:

شماره SWA 1403 طلب نمره: 4393 ب ی ت 891.

- بیتال پجیسی با تصویر، مصنف گمنام،

ادخال نمبر: SMRC-2623 / درجه بندی نمبر: 4391 ب ی ت 891.

GC University Library Lahor Dr Seyed Mueen Rehman Colloctions

۳- نتیجه گیری

بیتال پچسی اثری سنسکریت و دارای بیست و پنج داستان است که همه آنها به وسیله یک بیتال (دیو یا جسد مرده) روایت می‌شود. این اثر ریشه در اعتقادات هند باستان دارد و داستان‌های افسانه‌ای و به ظاهر عامیانه آن، بیانگر مفاهیم عمیق فلسفی و اخلاقی درباره زندگی انسان فانی است. ریچارد برتون، این اثر را به باوابهوتی، حکیم هندی قرن هشتم میلادی، نسبت داده است اما پیشینه تاریخی این اثر نشان می‌دهد که ریشه آن به داستان‌های هند باستان، «کاتا ساریت ساگارا» و «برات کاتا» می‌رسد، بنابراین این گفته برتون، در تحقیقات بعدی نیاز به بررسی دارد. بیتال پچسی، در حقیقت بخش نهم از کتاب دوازدهم «کاتا ساریت ساگارا» است اما این که اساساً چه کسی این بیست و پنج داستان را از مجموعه «کاتا ساریت ساگارا» جدا نموده و آن را «بیتال پچسی» نام نهاده مشخص نیست. کاتا ساریت ساگارا خود، از هجده کتاب و صد و بیست و چهار بخش تشکیل شده که در قرن یازدهم پس از میلاد به وسیله «سومادوا» و به درخواست «سوریباتی»، ملکه کشمیر، برای سرگرمی نوه اش، «هارشا دوا» فراهم گردیده و خود، خلاصه شده اثری باستانی تر به نام «برات کاتا» یا «وریهات کاتا» است. وریهات کاتای منظوم در قرن ششم پس از میلاد، به وسیله یک برهمن به نام «گونادیه»، در هفتصد هزار بیت سروده شده که آن را به پادشاه پراتیشتانا تقدیم نموده اما پادشاه آن را رد کرده و گونادیه تمام ابیات آن، به جز صد هزار بیت را سوزانده است. در کاتا ساریت ساگارا، سومادوا از زبان گونادیه، به «زبان پائیساجی»، زبان پیساجای یا زبان اجنه « تعبیر نموده که شواهد نشان می‌دهد احتمالاً این زبان، همان زبان پهلوی باشد که چون قبل از کاتا ساریت ساگارا منقرض و غیرقابل استفاده شده، «زبان اجنه» نام گرفته است. استن کتو در مقاله «The home of Paisachi» دیدگاه‌های متفاوت دست‌نویسان و زبان‌شناسان را درباره منشأ آریایی و غیرآریایی گویش پائیساجی مورد بررسی قرار داده است که مطالعه این اثر و اثبات منشأ آریایی این گویش، در تحقیقات بعدی نیاز به کاوش بیشتر دارد. داستان‌های کاتا ساریت ساگارا تقریباً در همان زمان گردآوری، به غرب معرفی گردیده و الهام‌بخش داستان‌های کوتاه و افسانه‌های حماسی آنها گردیده و به ویژه «بیت و پنج داستان یک دیو» آن (بیتال پچسی) مورد استقبال بسیار

قرار گرفته و به زبان‌های مختلف انگلیسی، آلمانی، فرانسوی، یونانی، ایتالیایی و ... ترجمه شده است.

داستان‌های بیست و پنج‌گانه بیتال پچیسی، اولین بار همراه دیگر داستان‌های مجموعه کاتا ساریت ساگارا، در زمان سلطان زین‌العابدین کشمیری (۸۲۳ق/ ۸۷۵ق - ۱۴۲۰/ ۱۴۷۰) به وسیله ملا احمد با عنوان «دریای اسمار» یا «بحار الاسمار» به فارسی ترجمه شده اما احتمالاً این ترجمه برای آیندگان گم شده و بعد از آن، مصطفی بن خالقداد عباسی و ملا عبدالقادر بدونی در ترجمه فارسی داستان‌های کاتا ساریت ساگارا همّت گماشته‌اند.

پژوهش حاضر، سبب شناخت و معرفی دونسخه خطی فارسی به نام‌های «تحفه المجالس» و «بیتال عجم» گردید. تحفه المجالس در سال ۱۱۰۳ ه.ق به وسیله راج کرن ترجمه شده و به شماره (۳ ف ق - ۱) در کتابخانه انجمن ترقی ادب اردو در کراچی نگهداری می‌شود و بیتال عجم نیز قبل از سال ۱۲۴۵ ه.ق به وسیله مهاراجه مدهو کیشان ترجمه شده و به دلیل مرگ او، برادرش ایندرا کیشان بهادر، کار ترجمه اش را ادامه داده و یک مقدمه و سه داستان دیگر به آن افزوده و آنرا در سال ۱۲۵۶ ه.ق به پایان رسانده است.

یادداشت‌ها :

1. Baital-Pachisi
2. Godaveri
3. Sasan
4. Sang Sepa
5. ۵- تال: نام درختی در هند که برگ آن در قدیم به جای کاغذ استفاده می‌شده و برهمنان کتاب‌های خود را از برگ آن درخت می‌ساختند.
6. Katha Sarit Sagara
7. Brhat Katha
8. Bhavabhuti
9. Vrihat Katha
10. Language Paisachi
11. Gunadhya
12. Somadeva
13. Sten Konow
14. Suryavati
15. Harsha deva
16. Panchatantra
17. Parvati
18. Pushpadanta
19. Jaya

20. Malyavan
21. Vareruchi
22. Satavahana
23. Peratishтана
24. Gunadhya
25. Pehlevi
26. Raja Gising Savai
27. Sorat Kabishiur

۲۸. برج بهاشا: (Braj-bhasha) یکی از لهجه های هندی غربی که در نواحی آگره و متهورا متداول است.

29. Jan Gilkerist
30. Fort William
31. Mazhar Ali Vela Khan
32. Shery Lu Lu Ji Lal Koy
33. James Muite

۳۴. حروف انگلیسی X Xviii و نظیر آن در بخش ارجاع دهی درون متنی، مربوط به مقدمه کتاب هایست. 34 که شماره صفحه آنها

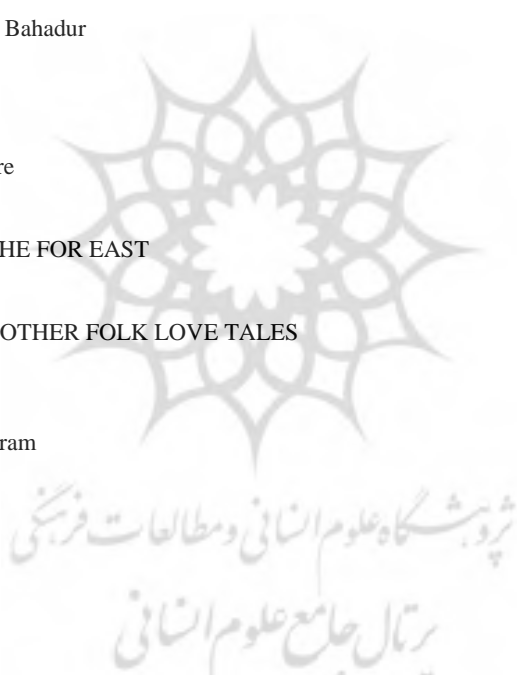
به جای عدد، با حروف انگلیسی مشخص شده است.

35. W.R. Halliday
36. Petrus Alfonsus
37. Tarini Charan Metra
38. Barker
39. Hermann Brockhaus
40. Penzir
41. Dunkan Furbes
42. Tawney
43. Sir Richard Bretun
44. Scott
45. Apuleius
46. Decamerone
47. Pentamerone
48. Boccaccio
49. Chamhal Dutt
50. Vallabh Das
51. Krishnam Charya
52. Shaminder
53. Kathar
54. Behoshiya
55. Vidal Catha
56. Surti Sir
57. Shambhu Nata Tri Paati Koi
58. Shodas
59. Rao Ragho Nata Sanga
60. Karma Vilas
61. Bahula Nata Chaubey
62. Mazhar Ali Villa Khan
63. Lalu Lal
64. Sada Shiv Kashinatha Chhatri
65. Harjivan Mehta
66. Bal Krishna Das
67. Betal Panj dum Sati
68. Tales of Ademon (داستان های آدمون)
69. Aishwarya Chand
70. Daya Sagar
71. Kalidas Kapta

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

72. ūSadhi Kro
73. Julg
74. Banjamin Bergmann
75. Betal Bachisi
76. Sangha Sun Beti
77. Oesterley
78. DR. Luber
79. Lanceran
80. Devere
81. V.Bettel
82. Demetrios Galanos
83. G. K. Typaldos
84. Athens Hatu Padesh
85. Shak Septeti
86. Halding Anderson
87. Babingtont
88. Raja Kali Krishna Bahadur
89. Hollings
90. Barker
91. East Wick
92. Duncan Forbes
93. Vikrom & Vampire
94. Fraser's Magazine
95. J. PLATIS
96. SAGAS FROM THE FOR EAST
97. Miss BUSK
98. Gulg
99. SIBERIAN AND OTHER FOLK LOVE TALES
100. Coxwell
101. 22 Goblins
102. Ryder
103. Tales of King Vikram
104. Kincaid
105. Raj Kren
106. Kanhal
107. Singa Sun Betisi

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. کیشان، مهاراجامدهو، و کیشان، بهادرایندرا. (بی تا). **ییتال عجم**. کلکته: مطبع محمدی.
۲. کرن، راج. (۱۱۰۳). **تحفة المجالس**. بی جا.
۳. میرزاخان، ابن فخرالدین محمد. (۱۳۵۴). **تحفة هند**. تصحیح نورالحسن انصاری، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
۴. نقوی، شهریار. (۱۳۵۰). «کتابشناسی مظفر بختیار؛ برخی از تراجم آثار سنسکریت به فارسی». **مجموعه مقالات معارف اسلامی**، سال ۴، شماره ۱۲، صص ۱۶۳-۱۷۹.

۵. ولا، مظهر علی خان. (۱۹۶۵). *ادبیات کلاسیک اردو بیتال پچسی*. مقدمه و تصحیح گوهر نوشاهی. لاهور: انتشارات مجلس ترقی ادب اردو.

ب) منابع لاتین

1. Brown, E. J., Adams, T. (1922). *Complete List of Mohammadi Manuscripts*, London: Cambridge University Press.
2. Burton, R. (1870). *Vickram and the Vampire*, London: McCann Press
3. Brockhans, H. (1840). "Hindu Fiction, British and Foreign Review", *European Quarterly Journal*, 16(4), 224-274.
4. Ghasemi, S. H. (2014). *Descriptive Catalogue of Persian Translations of Indian Works*, New Delhi: National Mission for Manuscripts.
5. Konow, S. (1910). "The home of Paisachi", *Journal of The East German Association*, 18(2), 95-125.
6. Towny, C.H. (1926). *Translation of Katha Sarit Sagara from Somadua or the Ocean of Storytelling*, London: Cambridge University Press.

پروپشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی